

Данильян Олег Геннадійович
завідувач кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор філософських наук, професор

Калиновський Юрій Юрійович
професор кафедри філософії
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор філософських наук, професор

ЦИВІЛІЗАЦІЙНО-ЦІННІСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРАВОВОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Існування правового суспільства та правової держави знаходяться у діалектичній єдності. Їх розвиток й повноцінне функціонування дозволяють захистити права й свободи громадянина, відтворювати значущі соціальні цінності, не допускати зловживань з боку чиновників й державних інституцій, а також сприяють поглибленню демократичних процесів у соціальній системі. Якщо правова держава є інституційним феноменом орієнтованим на вертикальні міжсуб'єктні зв'язки, то правове суспільство базується на горизонтальній взаємодії самоорганізаційного характеру. Відповідно генеза правового суспільства відбувається під впливом низки чинників серед яких важливе місце займають цивілізаційно-ціннісні.

Визначаючись термінологічно зазначимо, що під правовим суспільством слід розуміти таку спільноту, де панує право, а його існування обумовлено розвинутим законодавством та правосвідомістю громадян. Вочевидь, що справедливість є однією з визначальних цінностей правового суспільства поряд з рівністю, свободою, законністю, правами людини [1, с. 172].

Правове суспільство динамічно розвивається, коли у країні створена належна законодавча база щодо захисту прав і свобод громадян, коли судова система є ефективною й не корумпованою, а громадяни здатні об'єднуватись задля захисту індивідуальних та колективних інтересів.

Принципи правового суспільства можуть реалізовуватись лише тоді, коли громадяни, в першу чергу, поділяють певні правові цінності, а також не є байдужими до моральних та релігійних цінностей. Необхідно зауважити, що для буття правового суспільства важливими є не тільки політико-правові, а й моральні цінності, оскільки як правило пересічні громадяни, особливо на пострадянському просторі, більшою мірою орієнтуються не стільки на право скільки на традиції, звичаї, суспільновизнані уявлення про справедливість, моральну чи аморальну поведінку тощо. Для функціонування правового суспільства значущими є такі цінності як добро, правда, справедливість, свобода, чесність, відповідальність, довіра та інші, що мають морально-правовий характер і повинні стати підґрунтям формування поведінкових орієнтацій особистості [2, с. 165-166].

Україна, обравши шлях євроінтеграції, задекларувала прихильність до європейських цивілізаційних цінностей, які є підґрунтям розвитку правового суспільства. Базовою цінністю правового суспільства є права та свободи людини, які належним чином захищені. Важливість цієї цінності обумовлена тим, що вона у свою чергу є втіленням інших цінностей – свободи, справедливості, правової рівності, безпеки тощо.

Для забезпечення прав і свобод людини у контексті становлення правового суспільства значущими є не тільки державні механізми й інституції, але й суб'єкти здатні до громадянської самоорганізації й системного опору порушенням у сфері прав людини.

Як зазначає О. Мельник, ЄС підтримує принципи, що містяться в нормативних актах про право та відповідальність окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини й основоположні свободи. Хоча головна відповідальність за сприяння та захист прав людини лежить на державах, ЄС визнає, що окремі особи, групи та органи суспільства відіграють важливу роль у просуванні справи прав людини. Зокрема, діяльність правозахисників, яка включає: документування порушень; пошук засобів правового захисту для потерпілих від таких порушень шляхом надання правової, психологічної, медичної чи іншої підтримки; боротьба з культурою безкарності, яка приховує систематичні та неодноразові порушення прав людини та основних свобод; розвиток культури прав людини та надання інформації про правозахисників на національному, регіональному та міжнародному рівнях [3, с. 43].

Вочевидь, що ефективний захист прав людини, зміцнення аксіологічних підвалин правового суспільства потребують втілення такої цінності як соціальна солідарність – здатність суспільства відстоювати у колективний спосіб життєвоважливі інтереси й пріоритети. Аналізуючи практику утвердження соціальної справедливості у країнах ЄС, О. Ткач доводить, що реалізація ЄСМ (Європейська соціальна модель) базується на низці таких положень. По-перше, принципи, покладені в основу ЄСМ, – соціальна солідарність і єдність, соціальна справедливість, створення конкурентноздатної економіки, заснованої на знаннях, дбайливому ставленні щодо навколишнього середовища. По-друге, у проголошених і закріплених в офіційних документах принципах «соціальної солідарності», «соціальної єдності», «соціальної справедливості» і «соціальної відповідальності» визначаються процеси, що впливають на еволюцію європейського суспільства. Європа продовжує просуватися цим шляхом, здійснюючи перехід від успішної економічної інтеграції до інтеграції соціальної. ЄС є показовим полігоном, де проходять іспити різні типи держав, що працюють в умовах соціально орієнтованої ринкової економіки. По-третє, політичні і культурні традиції європейських держав уможливили розробку Європейської соціальної моделі в її сучасному вигляді. Вона покликана забезпечити ефективне функціонування економіки і справедливості у розподілі суспільного багатства. По-четверте, дана модель залишається соціальним ідеалом, зразком, до якого варто прагнути, спираючись на ідею, що втілила в собі традиційні цінності європейської цивілізації і сукупність кінцевих цілей суспільного розвитку. При

цьому ЄСМ ніколи не розглядалась як застигла схема, хоча і побудована на ідеях соціальної справедливості і забезпеченні основних прав людини. По-п'яте, саме виникнення й успішний розвиток Європейського Союзу є практичним підтвердженням життєздатності ЄСМ [4, с. 90].

Загалом, можна стверджувати, що правове суспільство є втіленням свободи (у поєднанні з відповідальністю) та демократії – стрижневих цінностей буття європейського цивілізаційного простору.

Як відомо основою європейського образу людини та розуміння цінностей є визнання гідності людини, а також право кожної особистості на свободу, що реалізується через індивідуальну й солідарну відповідальність. Свобода кожної окремої особистості забезпечується правом, а право при цьому захищає особисту гідність людини [5, с. 39].

Для розбудови правового суспільства в Україні доленосним стало рішення від 23 червня 2022 року 27 країн-членів ЄС про надання нашій державі статусу кандидата на членство в ЄС. Даний статус має прискорити реформування всіх сфер суспільного життя на основі європейських цінностей. З точки зору Т. Богдан, директора з наукової роботи Growford Institute та запрошеного дослідника Віденського інституту міжнародних економічних досліджень, статус кандидата на членство в ЄС надає Україні низку суттєвих переваг. Зокрема використовуючи інструмент передвступної допомоги (ІРА) Україна зможе якісніше й швидше проводити реформи необхідні для повноцінного вступу до ЄС за такими напрямками: верховенство права, фундаментальні права людини і демократія; якісне управління, адаптація спільного законодавства ЄС-EU *acquis*, стратегічні комунікації; зелений перехід і стійкі взаємозв'язки; конкурентоспроможність та інклюзивне економічне зростання; територіальне і транскордонне співробітництво [6].

У цьому контексті покажемо результати соціологічного дослідження проведеного 6-20 липня 2022 року Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС). У разі проведення референдуму щодо вступу до ЄС 81% українців проголосували б «за» вступ. «Проти» вступу до ЄС – 4%. Інші (15%) не брали б участь у голосуванні чи не знають, як голосувати. У випадку вступу до НАТО, також переважна більшість українців проголосували б «за» – 71% серед усіх респондентів, у той час як «проти» проголосували б 7%. 22% населення не брали б участь у голосуванні чи не знають, як голосувати. Порівняно з червнем 2021 року з 52% до 81% зросла частка тих, хто підтримує вступ до ЄС. Також за цей період з 48% до 71% зросла частка тих, хто підтримує вступ до НАТО. Крім цього, у випадку ЄС з 19% до 4%, а у випадку НАТО з 24% до 7% знизилася частка тих, хто виступає проти членства України в цих організаціях [7].

Таким чином, правове суспільство в Україні (у демократичному форматі) розвивається з моменту проголошення незалежності нашої держави у 1991 році й базується на національних, проєвропейських й загальнолюдських цінностях. Можна констатувати, що у цивілізаційному контексті Україна зробила свій вибір на користь євроінтеграції, що обумовлено прихильністю наших співгромадян до таких цінностей як свобода, демократія, правова рівність, права людини, соціально-економічний добробут, солідарність тощо.

Література

1. Калиновський, Ю. Ю. Особливості реалізації соціальної справедливості у правовому суспільстві. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Випуск 74 (№ 7). С. 172-175.
2. Політико-правова ментальність українського соціуму в умовах європейської інтеграції : монографія / [О. О. Безрук, В. С. Бліхар, Л. М. Герасіна та ін.]; за ред. М. П. Требіна. Харків: Право, 2019. 744 с.
3. Мельник О. Г. Механізм захисту фундаментальних прав людини у Європейському Союзі: нормативні та правові гарантії забезпечення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 40-44. URL: http://lsej.org.ua/4_2022/8.pdf (дата звернення: 7.04.2023).
4. Ткач О. І. Перспективи становлення Європейської соціальної моделі: досвід для України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія*. 2013. Вип. 4. С. 88-91.
5. Карпенчук С. Г. Європейські цінності – цінності загальнолюдські. *Інноватика у вихованні*. 2018. Вип. 7(2). С. 34-45.
6. Богдан Т. Статус кандидата на вступ до ЄС: економічні та фінансові переваги. *Економічна правда*. 2022 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/06/28/688638/> (дата звернення: 9.04.2023).
7. 81% українців підтримують вступ України до ЄС. *Євроінтеграційний портал*. 2022. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/novyny/81-ukrayinciv-pidtrymuyut-vstup-ukrayiny-do-yes-0> (дата звернення: 9.04.2023).